4. Puude inimõiguskeskne mudel

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artiklis 1 on sätestatud: „Puuetega inimeste mõiste hõlmab isikuid, kellel on pikaajaline füüsiline, vaimne, intellektuaalne või meeleline kahjustus, mis võib koostoimel erinevate takistustega tõkestada nende täielikku ja tõhusat osalemist ühiskonnaelus teistega võrdsetel alustel.“

Nagu juba öeldud, peegeldub konventsiooni tekstis *puude* mõiste paradigma muutus. Puuetega inimesed on konventsioonis subjektid, kellel on õigused, kes aga puutuvad ühiskonnas kokku mitmesuguste takistustega, mis kahjustavad nende võimalusi olla igakülgselt aktiivsed ühiskonnaliikmed.1

Viimasel ajal on erialakirjanduses väljendatud, et puuetega inimeste konventsioon läheb sotsiaalsest mudelist kaugemale ning sellest nähtub inimõiguste mudel.2 Puuetega inimeste õiguste komitee liikmed on aga leidnud ka seda, et inimõiguste mudel arendabki edasi puude sotsiaalset mudelit.3 Puude sotsiaalse ja inimõigustekeskse mudeli vahel on kirjanduses toodud välja kuus erinevust.4 Sotsiaalne mudel seletab puuet ennast, inimõiguste mudel keskendub aga väärtustele, mille järgi puuetega inimesel on inimväärikus nagu igal inimesel. Teiseks läheb inimõiguste mudel diskrimineerimise keelust kaugemale ning hõlmab kõiki kodaniku-, poliitilisi, majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi õigusi. Erinevalt sotsiaalsest mudelist pööratakse inimõiguste mudelis tähelepanu ka kogemuslikule aspektile – tegevuspiiranguga või valuga elamise kogemusele. Neljandaks on inimõiguste mudelis ruumi nn identiteedipoliitikale, st enese vähemusena identifitseerimisele või kultuurilisele enesemääratlusele. Näiteks on PIK-i artiklis 1 viide inimestele, kes identifitseerivad end puuetega inimestena. Viiendaks peetakse oluliseks ennetava tervishoiu olemasolu, et tagada õigus tervisele. Kuuendaks, inimõiguste mudeli eesmärk on saavutada sotsiaalne õiglus.

Konventsioonis esitatud *puude* definitsioon on mõjutanud ka regionaalsete kohtute praktikat. Euroopa Liidu Kohus on leidnud, et direktiivis 2000/78/EÜ esitatud *puude* mõiste tõlgendamisel tuleb pärast PIK-i ratifitseerimist Euroopa Liidu poolt (2010) lähtuda PIK-i artikli 1 teisest lausest.5 Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika ei ole

puude paradigma muutust nii selgelt näidanud. Kohtuasjas Glor *vs.* Šveits[6] leidis kohus siiski, et PIK-i sätted võivad mõjutada inimõiguste kohut Euroopa inimõiguste konventsiooni tõlgendamisel puuetega inimesi puudutavas asjas. Ühtlasi oli see esimene kord, kui kohus tugines PIK-ile, et kaitsta puuetega inimesi diskrimineerimise eest (selles asjas leidis kohus, et rikutud oli artiklit 14 koostoimes artikliga 8).

Konventsioonis esitatud puude mõiste tõlgendus ei ole jõudnud kõigi konventsiooni osalisriikide õigussüsteemidesse. Puuetega inimeste õiguste komitee aastatel 2011–2017 antud üldistes soovitustes leidub viiteid sellele, et üle maailma on probleeme *puuetega inimeste* ja *puude* definitsioonidega, mida kasutatakse riigisisestes seadustes ja poliitikates, mis rajanevad puude meditsiinilisel mudelil.[7]

- [1]Kakoullis, E., Ikehara, Y. 2:Article 1: Purpose, The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, a commentary. Oxford University Press 2018.
- [2]Flynn, E. Disabled justice? access to justice and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Farnham, Surrey, England, Burlington, VT. USA: Ashgate 2015; Kakoullis, Ikehara, 2:Article 1: Purpose.
- [3]Damjan Tatici loeng. − https://www.youtube.com/watch?v=rd9yPPP4K2c (30.09.2021).
- [4]Kakoullis, Ikehara.
- [5]HK C-335/ 11, Taani vs. Dansk almennyttigt Boligselskab, 11.04.2013.
- [6]EIK, 13444/04, Glor vs. Šveits, 30.04.2009.
- [7]Vt nt ÜRO puuetega inimeste õiguste komitee, Concluding Observations on the Initial Report of Italy' UN Doc CRPD/C/ITA/CO/1 (6. oktoober 2016), p 5, 6; ÜRO puuetega inimeste õiguste komitee, Concluding Observations on the Initial Report of Lithuania, UN Doc CRPD/C/LTU/CO/1 (11. mai 2016), p 7.